

ARHIVA DUHOVNICEȘTII DICASTERII A MITROPOLIEI MOLDOVEI ȘI SUCEVEI - IZVOR PENTRU O ISTORIE A FEMEII (SECOLUL XIX)

Despre secolul al XIX-lea se păstrează imaginea unei societăți patriarhale în care femeile nu au acces la putere și la stabilirea normelor și legilor¹, fiind lipsite de autonomie socială și alcătuind astfel cea mai mare minoritate a epocii². Cadrul în care acestea își manifestă prezența rămâne familia, cuplul, univers în care își exercită autoritatea și în care se definesc în raport cu partenerii lor, bărbații, prin reciprocitatea atitudinilor și prin complementaritatea existențelor³.

Pentru reconstituirea poziției femeii în cuplu o sursă bogată de informații ne oferă arhiva instanței canonice a Mitropoliei Moldovei și Sucevei – *Dicasteria*. Cele 7431 de dosare se află la filiala Iași a Arhivei Naționale (unde au fost aduse în 1941) și înregistrează, ca ani extremi, 1827 și 1869 – momentul desființării acestei instituții. Documentele existente înainte de 1827 au fost distruse de un incendiu, lipsindu-ne astfel de informații prețioase privind înființarea și activitatea de început a acestui tribunal ecleziastic de competența căruia țineau “duhovniceștile pricini”: divorțurile, neînțelegerile dintre soți, pricinile relative la zestre sau la copii, neînțelegerile dintre slujitorii bisericii (preoți, călugări, dascăli) precum și cele dintre mireni și preoți etc⁴. Din toată această bogăție de informații, un interes aparte pentru subiectul de față îl reprezintă dosarele de divorț.

Instituție de maximă importanță în societatea vremii, căsătoria se bucura de întreaga atenție a Bisericii, care veghea la funcționarea ei și care intervenea prin instanță atunci când se profila eșecul. Datorită inventarierii defectuoase și incomplete a materialului arhivistic, nu dispunem de date rigurose exacte despre frecvența divorțurilor în secolul XIX, cifre care ar fi pe deplin relevante doar confruntate cu cele oferite de registrele de stare civilă privind numărul căsătoriilor, vârsta soților în momentul încheierii mariajului, durata medie de viață a indivizilor. Desfacerea căsătoriei pare să fi fost, însă, un fenomen des întâlnit în epocă, așa cum lasă să se înțeleagă alte surse care vin să completeze lacunele informațiilor oferite de arhive. Mărturiile despre amploarea acestuia găsim, așadar, în literatura și în actele oficiale ale vremii. Astfel, la 9 martie 1839, mitropolitul Veniamin Costachi adresa o anafora domnului prin care făcea cunoscut despre “deasa dispărțenie a căsătoriilor care din zi în zi sporește lățindu-se ca și o epidemie fără stavilă de la cei mari până la cei mai mici ai norodului”. Arhipăstorul Moldovei avertiza că “înfiorătorul acest rău va să aducă pe norodul acestei țări la cea mai mare demoralizație și sleire” și cerea adoptarea riguroasă a unor măsuri care să oblige la respectarea legilor civile, solicitând inclusiv ca timp de un an din acel moment să nu se mai elibereze nici o “carte de despărțenie” decât “numai la întâmplări neapărate”⁵. Deși domnitorul a fost de acord cu aceste măsuri, ele nu și-au dovedit eficacitatea, așa după cum putem vedea în registrele de inventar ale fondului Dicasteriei unde nu apare nici o pauză în ritmul de înregistrare a dosarelor de divorț.

Procesele se desfășurau după o schemă destul de simplă: acel membru al cuplului care se considera parte vătămată adresa o plângere mitropolitului, fapt care declanșa o anchetă încredințată de regulă preoților parohiilor în care locuiau împricinății. Cercetarea cazului consta în audierea celor care puteau depune mărturie în cunoștință de cauză: vecinii persoanelor implicate, rudele lor, prietenii etc., declarațiile acestora fiind consemnate și incluse în dosar. În cele din urmă, era întocmită anafora – un rezumat al investigațiilor – prezentată mitropolitului care prezenta sentința. Urmând această procedură, un proces de divorț, punct culminant al destrămării căsniciei, reface, practic, în formă discursivă, aventura matrimonială a cuplului, lăsând să transpară câte ceva din viața intimă a

¹ M. Miroiu, *Experiențele femeilor și "pericolul" feminist*, în *Secolul XX*, 7-9/1996, p.28.

² M.-R. Ungureanu, *Granițele morale ale Europei. Despre morala cuplului în societatea românească la începutul secolului XIX*, în *Ibidem*, p.104.

³ *Ibidem*, p.96.

⁴ *Îndrumător în Arhivele Statului – Iași*, Iași, 1947, p.7-8; vezi și Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova (1741-1832)*, Iași, 1934, p.65.

⁵ *Analele Parlamentare ale României*, tom IX (1839-1840), partea a II-a, București, 1899, p.464-465.

protagoniștilor, poziția acestora unul față de celălalt, raportul de forțe în cadrul relației lor⁶.

Un prim indiciu despre situarea femeii în universul privat îl oferă *Codul Calimah* (1818) care reglementează mariajul pornind de la următoarea definiție: “Legăturile familiei se alcătuiesc prin căsătorească tocmeală, prin care două persoane, partea bărbătească și partea femeiască, arată cu un chip legiuit a lor voință și hotărâre de a viețui într-o legiuită însoțire, cu dragoste, cu frica lui Dumnezeu și cu cinste într-o tovărășie nedespărțită, de a naște prunci, de a-i crește, a se ajuta între ei după putință la toate întâmplările”⁷. Teoretic, soții aveau în căsnicie drepturi și îndatoriri egale unul față de celălalt⁸, fapt care nu excludea, însă, roluri diferite. Astfel, legiuirea stabilește că “femeia primește numele familiei bărbatului său și dobândește driturile stării lui; ea este datoare a sălășlui cu dânsul, a-l agiutora după puterile sale în ocârmuirea casei și spre folos și la câte cere casnica rânduială, să se supuie ea cât și toți casnicii prin grija și silința ei, celor de cătră bărbat hotărâte orânduiei”⁹. Bărbatul, în schimb, “este capul familiei sale. Pentru aceea lui mai ales se cuvine a fi povățuitoriul casnicei ocârmuiri; el este datoriu și a se îngriji pentru cele trebuincioase a soției sale, după puterea întovărășitei lor averi, și de a o apăra întru toate întâmplările”¹⁰.

Această aparență de egalitate, în plan legislativ, nu o mai întâlnim, însă, și în reglementările privind desfacerea căsătoriei. Ideea dominantă este aceea a divorțului - sancțiune, ajuns necesar datorită culpei unuia dintre parteneri.

Principalul motiv prevăzut în lege¹¹ pentru care căsătoria putea fi desfăcută din *vina femeii* era acela al deținerii și nedivulgării de informații privind un eventual complot împotriva stăpânirii sau a “obșteștii siguranții”. În arhive nu am întâlnit, însă, nici o cerere de divorț formulată pe asemenea teme, fapt explicabil dacă ne gândim că eșecul unei căsnicii ținea în primul rând de nepotrivirile din viața privată, având mai puțin de-a face cu loialitatea față de stat. Plasarea, de către legiuitor, a acestui motiv pe prima poziție pe lista culpelor ce îndreptăteau divorțul, ne lasă să bănuim lipsa unei demarcații clare între viața privată și cea publică, aceasta din urmă fiind reprezentată de imixtiunea statului.

Femeia mai putea fi la originea divorțului atunci când se dovedea “precurvă” sau era condamnată pentru “fapte criminalicești”; când era descoperită că “au vrăjmășit viața bărbatului sau știind că alții o vrăjmășesc nu i-au făcut arătare îndată”; “dacă, desfătându-se, mănâncă și bea sau se scaldă împreună cu alți străini fără de voia bărbatului ei” (intimitatea cu alte persoane – se subînțelege că de sex masculin - putea fi o ispită spre păcatul adulterului care amenința dreptul exclusiv al soțului la posesiunea sexuală); dacă fără voia lui va mâne în casă străină și nu la părinții ei sau dacă bărbatul va goni-o, fără a se afla ea în vreo vinovăție din cele mai sus pomenite și neavând părinți sau depărtată fiind de locuința lor, va petrece noaptea în alt loc” (victima devenea astfel, cu ușurință, culpabilă); “dacă fără de voința și știrea lui va merge la privesți sau alte asemenea locuri”; “dacă înadins va pricinui pierderea copiilor zămislți sau îi va ucide după ce se vor naște” (acest delict menționat separat de “faptele criminalicești” avea o gravitate deosebită, prin comiterea lui femeia sabotând unul din rolurile fundamentale ale familiei, procreația. Avortul și pruncuciderea sunt, mai ales pentru o femeie căsătorită, forme ale refuzului maternității; sancționarea lor reprezintă negarea dreptului femeii de a decide dacă vrea sau nu să fie mamă, maternitatea fiind privită ca o trăsătură implicită faptului de a fi femeie); “dacă va cădea cu totul în patima beției” (alcoolismul nu era doar un viciu degradant, ci primejduia buna funcționare a familiei).

Unele dintre aceste “culpe” ar putea părea la o primă vedere reminiscențe ale veacului fanariot, ținând cont și de anul (1817) în care a intrat în vigoare *Codul Calimah*. Întâlnim, însă, de exemplu, într-o jalbă înaintată mitropolitului de către comisul Andronache Donici, drept importante capete de acuzare faptul că soția reclamantului mersese la nunta “unei jidoavce” fără știrea lui, unde “nu s-au mulțumit să privească dar au îmbrăcat pe jidoavca mireasă și apoi au jucat până aproape de

⁶ V. Barbu, “Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă”. *Studiu asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780-1850*, în *Revista Istorică*, 11-12/1992 (III), p.1145.

⁷ *Codul Calimah*, ediție critică, București, 1958, p.92.

⁸ “Îmbe părțile sunt de o potrivă supuse spre împlinirea căsătoreștii datorii, spre credință și spre cuviincioasă purtare a uneia cătră alta.”, *Ibidem*, p.105.

⁹ *Ibidem*, p.101.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p.105.

zi”, la aceasta adăugându-se participarea tot fără permisiune la o altă nuntă “unde s-au aflat petrecând cu slujnici și alți asemenea ce se găsesc acolo, petrecând iarăși cu jocuri”¹². Nu reiese destul de clar de aici care era exact vina soției comisului: nesupunerea față de soț (faptele ei erau în același timp gesturi publice prin care își afirma emanciparea) sau faptul de a fi văzută în compania unor persoane aflate în partea de jos a ierarhiei sociale.

Cele mai importante motive pentru care căsnicia putea fi desfăcută din *vina bărbatului* erau conspirarea împotriva “stăpânirii sau a obșteștii siguranței”, precum și tănuirea unor asemenea fapte chiar în cazul în care persoana în cauză nu era direct implicată. Observăm și aici cum vina față de stat, față de societate, avea, în viziunea legislatorilor cel puțin, mai multă importanță decât vina față de partenerul de viață. Condamnarea pentru o faptă penală îndreptătea, de asemenea, cererea divorțului.

Abia mai la urmă figurează printre motive și vina față de soție. Astfel, căsătoria se putea desface din pricina bărbatului dacă acesta atentase la viața soției sale, dacă “au viclenit cinstea și curătenia ei, dându-o pe mâna altor bărbați”, dacă, acuzând-o de adulter, n-a fost în măsură să aducă dovezi concludente. În timp ce pentru infidelitatea femeii divorțul putea fi acordat fără probleme, necredința bărbatului era până la un punct tolerată : căsătoria se desfăcea doar dacă soțul, “căzând în dragostea altei femei, nu se va părăsi de aceasta”. În timp ce adulterul o transforma pe femeie în “precurvă” (singurul bărbat pe care o femeie măritată avea voie să-l iubească - nu ne referim aici la dragostea filială sau fraternală - era soțul ei), infidelitatea masculină era doar “cădere în dragoste”.

În fine, “patima beției” era, de asemenea, motiv de divorț, ca un factor ce provoca “vătămare în buna orânduială și în casnica economie”¹³.

Inițiativa cererii divorțului aparține, cel mai adesea, femeilor, din plângerile și declarațiile lor desprinzându-se imaginea unei victime într-un peisaj familial dominat de violență, beție, de indiferența partenerului. Mărturiile abundă, necenzurate de vreun sentiment de jenă sau de pudoare: “lovindu-mă peste un picior, mai mi l-au frânt - îl acuză, în 1828, Ilinca Alexandru pe soțul ei Gavril Jigu - de istov asemenea și mâinile încât acum mai am venit în stare de a nu-mi putea spăla o cămașă”¹⁴. Gheorghe Mindirigiu din Iași este “pătimaș de beție, că ce câștigă el bea, și vine uneori noaptea beat și o apucă pe soția lui la bătăi [mărturia aparține vecinilor - n.n.], zvârlindu-i și bucatele cu strachină cu tot într-un pârâu, și biiata soșia lui umblă noaptea cu copilul în brațe pe la case să o primească”¹⁵. Iar scena descrisă de vecinii preotului Niță din Copou, petrecută pe la 1835, capătă accente de coșmar: “Am alergat cu toții când o bătea pe preuteasă - relatează vecinii - și am găsit pe biata preuteasă în mijlocul casei trântită, mai moartă, și sfinția sa de ciudă luând o tingire ce era pe foc cu niște pești și umblând să o toarne maică-si în cap, și nu l-am lăsat noi, și așa au trântit-o la pământ și au stricat-o”¹⁶. Plângerea Ilenei, soția acestui slujitor al Bisericii, completează imaginea unui mariaj în curs de destrămare: “neconținut nu lipsește (sic !) beții de la dânsul, și nu numai că sunt lipsită de pâinea de toate zilele, cu două copile ce le am cu el făcute, și încă și îngrecată [însărcinată - n.n.] fiind, se duce dimineața cum poate și seara vine la un ceas sau la două din noapte [...] pot eu să trăiesc cu copiii mei cu o pâine pe zi sau cu două ? - izbucnește femeia, plină de amărăciune, în fața instanței - apoi sfinția sa dacă vine de pe unde umblă el, la ce vremi, nu că să mă întrebe de ceva ca un gospodar sau să se uite la copiii lui, decât eu alt nume nu am, curvă, târfă”¹⁷.

Dintr-o curiozitate firească am încercat să aflăm ce anume declanșă accesele de violență conjugală: “Preuteasa încă este iute, nu-i suferă lui ce zice, și pentru aceea o bate”, declară mai sus pomeniții vecini ai preotului Niță¹⁸. Ilinca, soția lui Gavril Jigu, hotărându-se, la intervenția Dicasteriei, să se împace cu soțul ei, se angajează “a-l asculta la toate cele ce-mi va poronci, ca pe un soț, și a-i da cinstea cuviincioasă, fără să-i răspund la ceva sau să-l batjocoresc”¹⁹. Se poate presupune că dezaprobarea soției, exprimată într-un fel sau altul, față de acele atitudini ale soțului considerate inacceptabile putea provoca o reacție violentă din partea acestuia.

¹² *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, (în continuare, prescurtat: *MMS*), B 85/1832.

¹³ *Codul Calimah*, p.107.

¹⁴ *MMS*, B 1/1828.

¹⁵ *Ibidem*, B 24/1837.

¹⁶ *Ibidem*, B 20/1835.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, B 1/1828.

Tot dintr-o primă lectură a dosarelor se conturează o altă ipostază a femeii, aceea de agresor, țintă a plângerilor unor soți înșelați în speranțele lor legitime. Elena, soția lui Ioan Ardeleanul, este, de exemplu, "pătimașă de beție, și cum se îmbată, se apucă la ocărât pe soțul ei cu fel de fel de batjocuri necinstite, care stă toată mahalaua în întristare pentru că numita se laudă de-a pururea că va da foc în casă, apoi după aceasta mai are și aceasta, că după ce se îmbată îl lasă pe numitul bărbat, și unde se duce ea știe, decât o vedem că vine cu ocări sărind la bătaie, stricând gardurile casei"²⁰. "Însoțirea mea aceasta – se plânge și Hagi Hristo, negustor – au fost pentru mine cea mai otrăvitoare rușine și necinste, încă și în sfârșit prăpădenie stării mele în pământ strein, căci arătata soția mea Susana dându-se în preacurvie cu unul ce am și prins-o [...] am răbdat așteptând îndreptarea ei, și în loc de a vedea aceasta, numita soția mea s-au înjghebat cu acel Anesti hotărându-mi că acela va fi bărbatul ei, iar pe mine au sărit cu toate neamurile sale și nu numai că de tot m-au dezbrăcat și m-au golit, luându-mi și punga cu bani, dar m-au și bătut și m-au izgonit, oprindu-mi și lucrurile și banii"²¹.

Studierea aprofundată a fondului ar putea arăta dacă existau diferențe în funcție de apartenența socială în ceea ce privește violența conjugală și beția. Datorită faptului că în fața Dicasteriei ajungeau numai cuplurile aflate în pragul disoluției, informațiile din dosare reflectă doar o imagine parțială a familiei în secolul XIX. Ar fi interesant de știut ce procent din numărul căsătoriilor sfârșea prin divorț și, mai ales, cum supraviețuiau acele căsnicii care nu apelau la tribunalul ecleziastic în ciuda deteriorării ireversibile a relației dintre soți.

Atrăgând atenția asupra acestui fond, am preferat să lăsăm documentele să vorbească, pentru a oferi cât mai multe indicii despre ceea ce ar putea găsi o minte curioasă în această arhivă a Dicasteriei, prost inventariată, necercetată, atinsă doar în treacăt de interesul fugar al vreunui istoric. Lăsând la o parte aspectele vizibile chiar de la prima lectură a dosarelor, o investigație atentă și susținută de o bază teoretică și metodologică adecvată poate deschide numeroase direcții, umplând lacune importante ale istoriografiei noastre. Rămân, astfel de studiat: conținutul emoțional al mariajului și evoluția acestuia; problemele legate de trup: comportamentul sexual al indivizilor, folosirea mijloacelor contraceptive și semnificația sa, atitudinea față de bolile venerice. Poate fi reconstituit procesul de individualizare a femeii și legătura acestuia cu modernitatea europeană, într-un context caracterizat de tendințe tot mai accentuate spre secularizare. Cercetat exhaustiv, acest amplu fond documentar ar putea oferi – alături de cele similare privind Transilvania și Țara Românească - una din piesele de rezistență ale unei istorii a cuplului în spațiul românesc în epoca modernă, ocupând un loc firesc într-o sinteză ce așteaptă să fie scrisă.

DANIELA DOLTU
Universitatea "A.I. Cuza"
Iași

THE ARCHIVE OF THE CLERICAL COURT
OF THE METROPOLITAN CHURCH OF MOLDAVIA AND SUCEAVA
- SOURCE FOR A HISTORY OF WOMAN (19th CENTURY)

SUMMARY

The paper relies on some almost unknown archives, the archives of the clerical court that has functioned at the Metropolitan Church of Moldavia and Suceava between 1827-1869. It offers an extremely rich documentary material about the moldavian society of the 19th century.

The author's interest has been the investigation of aspects related to the place of women inside the family, following the documents of the trials judged by the clerical court, the place women occupied in the institution of marriage (the question of the dowry, subordination to husbands).

Divorce is also taken into consideration (with the part played by either spouse in such situations, unfaithfulness (its reasons, ways of expression, the other's reaction) and domestic violence (caused by misunderstandings between the spouse, alcoholism or even unfaithfulness)

²⁰ *Ibidem*, B 14/1839.

²¹ *Ibidem*, B 17/1834.